

جیب وریدی عرضی یا قسمت عرضی جیب طرفی

منظور از جیب عرضی قسمت دوم جیب وریدی طرفی Sinus Lateral است که در ناودان عرضی استخوان پشت سری قرار دارد. قسمت اول جیب طرفی همان چرخشت هرفیل (Pessoir d'Herophile) است که ملتقای کلیه جیب‌های وریدی خلفی داخل جمجمه است و قسمت سوم آن به جیب سینی شکل (Sinus Sigmoide) موسوم است و بالاخره قسمت چهارم بنام قسمت انتهائی یا وداجی جیب طرفی است که از راه خلیج وداجی (Golfe jugulaire) بوریید وداج داخلی مربوط میگردد.

مطالعه قسمت‌های سه گانه جیب طرفی نه تنها از نظر اینکه این جیب سهمترین راه بازگشت خون وریدی مغزی است حائز اهمیت است بلکه بخصوص مطالعه آن از نظر اندازه‌ها و ظرفیت آن و بالاتراز همه از نظر تقارن یا عدم تقارن دو جیب راست و چپ دارای اهمیت فراوانی است زیرا بخصوص در این مورد اخیر مسئله نموناساوی لوب‌های پشت سری مغز و تأثیر آن بر روی شکل ظاهری جیب طرفی مورد بحث قرار میگیرد.

موضوع دیگری که در شکل و اندازه‌های جیب طرفی و مخصوصاً در قسمت عرضی آن یعنی در جیب عرضی مؤثر است شکل بخصوص جمجمه است که در این باره تاکنون عقاید مختلفی اظهار شده است. از جمله Garnault تأثیر شکل جمجمه و ضریب سفالیک آنرا بر روی شکل و تقارن جیب‌های طرفی انکار میکند.

چون در شواهدات با موضوع تأثیر ضریب سفالیک بر روی شکل ظاهری جیب‌های طرفی مسلم بنظر می‌رسید تحقیقاتی در این باره بعمل آوردیم که در ضمن آن اندازه‌های دقیق جیب‌های عرضی در ۲۳ مردان بالغ سفید پوست (۱۳ مرد و ۱۰ زن) با ضریب‌های سفالیک مختلف مورد مطالعه قرار گرفت که نتایج حاصله در زیر شرح داده میشود. شکل جمجمه‌های مورد مطالعه از نظر ضریب سفالیک در صحنه بعد درج شده است:.

شکل و اندازه‌های جیب عرضی - قسمت عرضی جیب وریدی طرفی خود دارای دو قسمت است. یک قسمت ابتدائی که از چرخشت هرفیل شروع شده بطرف خارج و جلو و

کمی به بالا می‌رود و قسمت دوم که بطور مایل بخارج جلو و پائین متوجه می‌شود تا بالاخره به جیب سینی شکل Sinus sigmoïde منتهی می‌گردد باین ترتیب دو قسمت اول و دوم جیب عرضی مجموعاً قوسی را تشکیل می‌دهند که بطرف جلو و داخل و کمی هم بطرف پائین متعراست.

شکل جمجمه	تعداد کلی	مرد $\uparrow$ زن $\circ$	زن $\circ$ + $\circ$
دلیکوسفال	۲۵	۱۷	۸
مزوسفال	۱۰۲	۶۱	۴۱
براکسی سفال	۱۰۷	۵۲	۵۵
	۲۳۴	۱۳۰	۱۰۴

معمولاً در محل تلاقی قسمت اول و دوم جیب عرضی چین خوردگی کم و بیش نمایانی بر روی ورقه سخت شامه‌ای جدار فوقانی جیب مشاهده می‌شود.

طول جیب عرضی - اندازه گیریهای ما اینطور نشان می‌دهند که در اکثر موارد جیب عرضی طرف چپ طویل تر از طرف راست است (جز مورد مردهای دلیکوسفال) در جدول زیر میتوان حداکثر و حد متوسط و حداقل طول جیب‌های عرضی و همچنین برتری طولی جیب طرف چپ را در سرهای مزوسفال مشاهده نمود.

زنهای مزوسفال $\circ$ + $\circ$		مردهای مزوسفال $\uparrow$ $\circ$		
طرف راست	طرف چپ	طرف راست	طرف چپ	
۶۷	۷۰	۷۳	۸۰	حداکثر طول جیب عرض به میلی‌متر
۵۸/۲	۵۹/۴	۶۰/۳	۶۱/۶	حد متوسط
۴۹	۵۲	۵۲	۵۳	حداقل

بطوریکه از جدول فوق برمی‌آید جیب عرضی طرف چپ در سرهای مزوسفال در تمام موارد طویل تر از طرف راست است. اما در صورتیکه همین اندازه گیریها در تمام سرها (صرف نظر از شکل آنها) بعمل آید چنین نتیجه می‌گردد که:

جیب عرضی چپ در ۶۵٪ موارد طویل تر از طرف راست است.
 « « « « ۳۱٪ « کوتاه تر از « « «
 « « « « ۴٪ « برابر با طرف راست است.

عرض جیب عرضی - عرض جیب عرضی برعکس طول آن در طرف راست بیشتر است نکته مهم آنکه هرچه ضریب سفالیک بیشتر باشد (یعنی سر به برآکی سفالی نزدیک تر باشد) عرض جیب عرضی کمتر میشود بطوریکه باریک ترین جیب ها در سرهای برآکی سفال و هیپربرآکی سفال مشاهده میشوند.

درحالیکه در مورد طول جیب های عرضی قضیه کاملاً برعکس این بود یعنی با افزایش ضریب سفالیک بر طول جیب های عرضی راست و چپ افزوده میگشت و سرهای هیپربرآکی سفال طولیترین جیب های عرضی را دارا بوده اند.
 در جدول زیر میتوان اندازه حداکثر و حد متوسط و حداقل عرض جیب های عرضی راست و چپ را در سرهای مزوسفال مطالعه نمود.

زنهای مزوسفال $\begin{matrix} 0 \\ + \end{matrix}$		سردهای مزوسفال $\begin{matrix} \uparrow \\ 0 \end{matrix}$		
چپ	راست	چپ	راست	
۱۱	۱۲	۱۱	۱۲	حداکثر عرض جیب عرضی به میلیمتر
۶/۹۳	۷/۵۵	۷/۵۶	۸/۴۵	حد متوسط « «
۴	۴/۵	۵	۵	حداقل « «

اگر برای تعیین عرض جیب های عرضی شکل جمجمه در نظر گرفته نشود فقط موضوع مقایسه طرف راست و چپ مورد مطالعه باشد نتیجه چنین میشود که :

عرض جیب عرضی طرف راست در ۶۷٪ بیشتر از عرض جیب طرف چپ است
 « « « « ۲۶/۴٪ کمتر « « « «
 « « « « ۶٪ برابر با « « « «

ارتفاع جیب عرضی - اگر جیب عرضی را به سجاذات سطحی که عمود بر محور طولی آن باشد قطع کنیم این مقطع بشکل مثلثی است که دو ضلع آن جدارهای فوقانی و تحتانی جیب

بوده و قاعده آن در ناحیه ناودان استخوانی جیب طرفی است. اکنون اگر زاویه دوطرفی بین سطوح فوقانی و تحتانی جیب خطی بقاعده آن عمود کنیم ارتفاع جیب عرضی بدست میآید این ارتفاع معمولا بین ۵/۸ تا ۶/۹ میلیمتر است. ارتفاع جیب عرضی ارتباطی بشکل جمجمه نداشته و اندازه‌های حداکثر و حد متوسط و حداقل آن در سرهای سزوسفال بشرح زیر است:

زنهای سزوسفال ⁺		سردهای سزوسفال [↑]		
طرف راست	طرف چپ	طرف راست	طرف چپ	
۹	۱۰	۹	۱۰	حداکثر ارتفاع جیب عرضی به سیلیمتر
۶/۱۱	۵/۸	۶/۲	۶/۷۲	حد متوسط ارتفاع جیب عرضی به سیلیمتر
۴	۳	۴	۳	حداقل ارتفاع جیب عرضی به سیلیمتر

بر اساس جداول فوق و بر مبنای محاسباتی که در این زمینه بعمل آمده است نکات زیر به ثبوت میرسد که بطور کلی:

جیب عرضی طرف راست	۶۸٪	موارد	حجم تراز جیب عرضی طرف چپ است
»	»	»	»
»	»	»	کوچک تراز
»	»	»	برابر با جیب عرضی طرف چپ است

باید دانست که تحقیقاتی که قبل از ما در این باره بعمل آمده بود نشان میداد که جیب عرضی طرف راست در ۷۰٪ موارد حجم تراز طرف چپ است که با نتیجه ۶۸٪ که حاصل مطالعات ماست تشابه زیادی دارد.

خصایص تشریحی جیب عرضی: نکاتی که در تحقیقات ما بر روی جیب عرضی مورد توجه بوده‌اند عبارتند از:

- ۱- وریدهایی که به جیب عرضی وارد میشوند.
- ۲- حوضچه‌های وریدی که در سر راه این وریدها قرار دارند.
- ۳- چینهای عرضی که در طول جیب و عمود بر محور آن مشاهده میشوند.

دو قسمت اول یعنی وریدها و حوضچه های وریدی خود موضوع تحقیقات تازمائی را تشکیل میدهند که جداگانه مورد مطالعه قرار گرفته اند و اینک فقط چینهای سخت شامه ای که در طول جیب عرضی قرار دارند شرح داده میشوند.

این چینها بصورت خطوط برجسته موازی باهم وعمود بر محور جیب هستند که در سطح فوقانی جیب عرضی دیده میشوند.

اکثر این چینها بر روی جدار فوقانی و بهر حال سطحی بوده و در خارج از محیط جیب قرار دارند ولی تعدادی از آنها نیز در محیط داخلی جیب مشاهده میشوند. این چینها اغلب کوتاه اند و از حدود جیب تجاوز نمیکنند فقط در هفت مورد (روی ۲۳۴ مورد) چینهای بزرگی مشاهده شد که از طرفی بر روی ورقه منتهی پرده مخچه و از طرفی بر روی سنتر حفره مغزی استخوان پشت سری ممتد بودند معمولاً وجود این چینها و یا تعداد و اندازه آنها ارتباطی بمحل وارد شدن وریدها به جیب عرضی ندارند فقط هر جا که تعداد زیادی ورید باهم وارد جیب میشوند معمولاً از زیر چین سطحی گذشته بداخل جیب راه می یابند.

وفور چینهای سطحی خارج جیبی به اندازه ایست که باید تقریباً آنها را یک عنصر تشریحی ثابت دانست زیرا تقریباً در تمام سرها (مزوسفال - براكی سفال یا دلیکوسفال) دیده میشوند فقط در این مورد دونکنه شایان اهمیت است:

یگی اینکه این چینها در طرف چپ بیشتر از طرف راست دیده میشوند. و دیگر آنکه تعداد آنها در دلیکوسفالها بمراتب بیشتر از مزوسفالها و براكی سفالهاست.

محل این چینها در طرف چپ بیشتر روی قسمت دوم جیب طرفی یعنی روی جیب عرضی است و در طرف راست بیشتر بین قسمت دوم و سوم جیب طرفی یعنی در ملتقای جیب عرضی و جیب سینی شکل است. بنابراین میتوان گفت که چینهای سطحی روی جیبها هم مانند خود جیبهای عرضی دچار یک عدم تقارن در طرف راست و چپ هستند.

چینهای درون جیبی - بصورت خطوط برجسته ای در محیط درونی جیب و به اشکال مختلف دیده میشوند. گاهی بشکل پلی از یک نقطه به نقطه دیگر میروند و گاهی بشکل دیواره هائی از یک جدار بجدار دیگر جیب رفته در نتیجه محیط داخلی آنها تنگ تر میکنند و بالاخره گاهی بشکل طناب هائی شبیه طنابهای وتی در بچه های قلب در میآیند.

طول این چینها در موارد مختلف متفاوت است و از ۲ سیلیمتر تا ۱ میلیمتر تغییر میکند. تعداد چینهای درون جیبی خیلی کمتر از چینهای سطحی خارج جیبی است بطوری که در ۲۳۴ مورد مطالعه ما فقط در ۳ مورد این چینها وجود داشتند. (۱۲ مورد در طرف چپ و ۹ مورد طرف راست و ۹ مورد در هر دو طرف) وجود تعداد چینهای درون جیبی در

زن و مرد تقریباً یکسان اند و بنظر می‌رسد که ضریب سفالیک سربر روی آنها بی تأثیر باشد.

جدار استخوانی ناودان جیب عرضی - این مطالعه بر روی ۶۰ جمجمه بعمل آمده و نشان می‌دهد که صدف استخوان پشت سری در ناحیه ناودان جیب طرفی دارای ضخامت‌هایی بین ۰ تا ۱ میلی‌متر است. حداکثر ضخامت در قسمت اول جیب طرفی یعنی در ناحیه چرخشت هر فیل است و تدریجاً در محاذات قسمت دوم (جیب عرضی) و سوم (جیب سینی شکل) از ضخامت استخوان کم می‌شود.

بعلاوه ضخامت استخوان در طرف راست مختصری کمتر از طرف چپ است.

طرف چپ	طرف راست	
۷/۷	۶/۸۵	ضخامت جدار در ناحیه جیب عرضی بطور متوسط و بر حسب میلی‌متر
۷/۱۴	۶/۷۰	ضخامت جدار در ناحیه جیب سینی شکل بر حسب میلی‌متر

در اینجا از ذکر این نکته ناچاریم که نتیجه اندازه‌گیری‌های ما با اندازه‌گیری‌های Charpy کمی متفاوت است زیرا محقق نامبرده ضخامت جدار را حداقل ۳ میلی‌متر و حداکثر ۱۲ میلی‌متر ذکر می‌کند. شاید تحقیقات بعدی بر روی جمجمه‌های بیشتر علت این اختلاف را روشن سازد.

نتیجه

مطالعه شکل ظاهری - اندازه‌های جیب عرضی و ساختمان تشریحی جداران نشان می‌دهد که دو جیب راست و چپ یا یکدیگر قرینه نیستند.

علت این عدم تقارن به عقیده Elliot و Smith مربوط به نموناساوی لوبهای پشت سری و بنظر Augier مربوط به یکسان نبودن عرضی دولوب پشت سری و به عقیده Chifflet و Delmas به علت مساوی نبودن طول قطعات پشت سری مغز است. بهر حال و بهر علت که باشد دو جیب عرضی راست و چپ مساوی نیستند و معمولاً طول جیب در طرف چپ بیشتر است. علت این امر بنظر ما اینست که در اکثر موارد چرخشت هر فیل در طرف راست خط وسط قرار دارد که نتیجه آن کوتاه شدن جیب عرضی طرف راست و بلند شدن طول آن در طرف چپ می‌گردد.

برعکس عرض و ارتفاع جیب عرضی در طرف راست بیشتر از طرف چپ است و نتیجه آنکه جیب عرضی راست از نظر کالیبر و حجم و ظرفیت بر جیب طرف چپ برتری دارد و این امر سابق بانظریه کلاسیک است که جریان خون وریدی طرف راست مغز را بیشتر از طرف چپ می‌داند.

بالاخره مطالعات ما نشان داده که شکل مجسمه بر روی اندازه جیب عرضی مؤثر است بطوری که هرچه ضریب سفالیک بیشتر و سر نزدیک تر به براکی سفالی باشد طول جیب عرضی بیشتر است.

مآخذ

Testut - Latarjret

Traité d'anatomie humaine. Tome II. Page 452-453.

H. Rouvière.

Traité d'anatomie humaine. Tome I. Page 212.

Delmas - Kowsarian.

Lacunes veineuses de la Tente du Cervelet. Comptes rendues de l'asso -
ciation des anatomistes. No 67 - Fascicule IV.

G. Paturet.

Traité d'anatomie humaine. Tome III - Pages 759 - 763.